

KAÇAK İŞÇİLİKLE MÜCADELE Sorunlar – Öneriler

Yıldırım Koç

Türk-İş Eğitim Yay.No.57
Ankara, 2000

KAÇAK İŞÇİLİK NEDİR?

Kaçak işçilik, yasaların öngördüğü biçimde sigortalanmadan ve vergi ödemedен yapılan ücretli çalışmadır. Ayrıca, yasaların açıklarından yararlanılarak, sigortalanma kapsamının dışında kalınması da kaçak işçiliktir.

Ülkemizde kaçak işçi çalıştırılması son yıllarda sistemli bir biçimde artmaktadır.

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 6. maddesi, ücret karşılığında çalışanların sigortalı yapılmasını hem işçi, hem de işveren açısından zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, asıl işverenin yanı sıra, taşeronları da kapsamaktadır. Sosyal Sigortalar Yasasının 6. maddesi şöyledir:

“Çalıştırılanlar, işe alınmalarıyla kendiliğinden ‘sigortalı’ olurlar.

“Sigortalılar ile bunların işverenleri hakkında sigorta hak ve yükümlülükleri sigortalının işe alındığı tarihten başlar.

“Bu suretle sigortalı olmak hak ve yükümünden kaçınılamaz ve vazgeçilemez. Sözleşmelere, sosyal sigorta yardım ve yükümlerini azaltmak veya başkasına devretmek yolunda hükümler konulamaz.”

Diğer taraftan, giderek artan sayıda kişi, gerçekte ücretli olarak çalışıyor olmalarına rağmen, yasalardaki boşluklar nedeniyle sanki kendi hesabına çalışan kişilermiş gibi gösterilmektedir. Örneğin, geçmişten beri ülkemizde süregelen eve-iş-verme (evde üretim yapma, evde çalışma) uygulaması son yıllarda giderek artmıştır. Gerçekte evde parça başı ücret karşılığında üretimde bulunan bir işçi, yasalar önünde işçi sayılmamakta, kendi hesabına çalışan bir kişi gibi değerlendirilmekte ve yasaların koruyuculuğunun dışına çıkarılmaktadır.

“Sahte kendi hesabına çalışma” olarak isimlendirilen bu nitelikteki uygulamalar, “götürü iş alma” veya “kabala çalışma” biçiminde de ifade edilmektedir. Bu tür çalışma, yasalardaki boşluk nedeniyle, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasasının kapsamı dışında kalmaktadır.

Kaçak işçilik üç başlık altında sınıflandırılabilir:

- Hizmet akdiyle çalışıp, çalıştığı bildirilmeyen veya eksik bildirilenler;
- Gerçekte ücret karşılığı çalışırken, yasalardaki boşluklardan yararlanılarak “sahte kendi hesabına çalışma” içinde gösterilenler;
- Bir işyerinde yasalara uygun bir biçimde ücret karşılığı çalışırken, bir başka işyerinde kaçak ücretli olarak çalışanlar.

Türkiye’de üç tür kaçak işçilik de yaygınlaşmaktadır.

(a) Hizmet akdiyle çalışıp, çalıştığı bildirilmeyen veya eksik bildirilenler arasında farklılıklar vardır.

(i) Bazı işçilerin çalıştığı işyerinin kendisi de kaçaktır. Dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de bu nitelikteki işyerlerinin sayısı artmaktadır. Örneğin, 1980’li yıllara kadar SSK İstatistik Yıllıklarında tüm işyerlerinin sayıları ile sosyal sigorta bildirgesi alınan işyerlerinin sayıları ayrı ayrı yayınlanırdı. Ancak kaçak işyeri sayısı o kadar arttı ki, Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında olup da işçi çalıştırdığına dair bildirge vermeyen işyerlerine ilişkin veri yayınlanması durduruldu. Türkiye’de her gün birçok yerde küçük işyerleri açılmaktadır. Özellikle tekstil ve giyim işkolunda Denizli, Adıyaman, Kahramanmaraş, Gaziantep gibi illerde, orta büyüklükteki kaçak işyerlerine bile rastlamak mümkündür.

(ii) Bazı işçilerin çalıştığı işyeri kaçak değildir; ancak işyerinde çalışan işçi sayısının ancak bir bölümü SSK’ya bildirilmektedir. Türkiye’de en yaygın uygulama budur. Birçok işyeri,

yasaların yaptırımlarından kurtulabilmek amacıyla bazı işçileri sigortalamakta; işçilerin çoğunu ise kaçak çalıştırmaktadır.

- (iii) Bazı işyerlerinde çalıştığı bildirilen işçilerin sigorta bildirimleri gerçekte aldıkları ücretin altında, asgari ücret üzerinden yapılmaktadır. İşçinin çalıştığı sürenin eksik gösterilmesi de söz konusudur. Özel sektörde küçük ve orta ölçekli işletmelerde bu uygulama son derece yaygındır.
- (iv) Bazı işçiler ise, çalışması yasak olan kişilerdir. Yabancı kaçak işçilerin çalışma izinleri yoktur; çalışmaları yasaktır. Grevde olan veya lokavta maruz kalan işçiler, çalışamaz. Hastalık, iş kazası, meslek hastalığı, analık gibi nedenlerle SSK'dan geçici işgöremezlik ödeneği alanların çalışması da yasaktır. İlerde işsizlik ödeneği ödenmeye başlandığında, bu ödeneği alanların bu süre içinde çalışması da yasak olacaktır. Bu konumda olanlar, kaçak çalışanlar içinde ayrı bir kesim oluşturmaktadır. Diğer taraftan, eskiden yaşlılık aylığı almakta olanların çalışmaları yasaktı. Bu konuda yapılan bir yasa değişikliği sonrasında, emeklilerin destek primi ödeyerek yeniden çalışabilmeleri ve yaşlılık aylığı almaya devam edebilmeleri olanaklı kılındı. Ancak, emeklilerin yeniden çalışmaya başlamaları bazı ek işlemler yaptırımlarına bağlıdır.
- (v) Kaçak işçi olarak çalışan bazı kişiler ise, yılın büyük bir bölümünde kendilerine ait tarlalarda çalışan ve tarımdan elde ettikleri geliri, geçici sürelerle ücretli olarak çalışarak artırmaya çalışan kişilerdir. Özellikle inşaatlarda ücret karşılığında çalışanların önemli bir bölümü, köylerinden tam olarak kopmamış kişilerdir. Tam işçileşmemiş bu kişilerin çoğu, kaçak işçiliğin yarattığı sorunlar konusunda son derece bilgisiz ve duyarsızdır.
- (b) "Sahte kendi hesabına çalışma" uygulaması özellikle yeni teknolojilerle de artmaktadır. Bilgisayar ve internet sayesinde bazı işlerin evden yapılabilmesi (tele-çalışma), geleneksel eve-iş-verme uygulamasının daha da yaygınlaşmasına yol açmıştır. Ayrıca, işgücü maliyetini düşürme amacıyla belirli bir işin yerine getirilmesi konusunda anlaşma yapılması, hizmet akdini gizlemekte, yasalara göre ortaya bir istisna akdi çıkarmaktadır. Bu koşullarda ise işçinin yürürlükteki koruyucu mevzuattan yararlanma olanağı ortadan kalkmaktadır. Ormancılık işkolunda yıllardır uygulanan vahidi fiyat sistemi (belirli işlerin götürü olarak verilmesi), bu alanda yerleşmiş ve acımasız bir sömürü aracıdır.
- (c) Ücretlerin düşmesi ve diğer bazı nedenlere bağlı olarak, bir işyerinde ücretli olarak çalışanların normal çalışma saatleri dışında ücretli olarak ikinci bir işte çalışma eğilimi de artmaktadır. Örneğin, 657 sayılı Devlet Memurları Yasasına bağlı olarak çalışan memurların bir başka işyerinde ücretli olarak çalışması yasaktır. Ancak birçok memur ancak ikinci bir işle ayakta durabilmektedir. Örneğin, öğretmenler arasında özel ders verme veya dersanelerde ücretli olarak çalışma giderek artmaktadır. Bazı memurlar geceleri taksi şoförlüğü veya gece bekçiliği yapmaktadır. Bu kesimde pazarcılık ve işportacılık da yaygınlaşmaktadır. Kamu sektöründe işçi statüsünde çalışanlar ile özel sektörde çalışanlar arasında bu uygulama daha azdır.

Bu tablodan da görüldüğü gibi, bir grup işçinin tek gelir kaynağı kaçak işçilikten elde edilen gelir iken, bir grup işçinin kaçak işçilikten elde ettiği gelir, diğer bir kaynaktan elde ettiği gelirini tamamlamakta ve desteklemektedir. Bir grup ise, gerçekten kendi hesabına çalışan üreticidir ve geçici sürelerle yaptığı işçilikten elde ettiği ücret gelirini, esas işinden elde ettiği gelire eklemektedir.

TÜRKİYE'DE KAÇAK İŞÇİLİĞİN BOYUTLARI NEDİR?

Kaçak işçilik kayıtlı işçiliğin ortaya çıktığı tarihten beri vardır. Ancak son 20-25 yıllık dönemde tüm dünyada kaçak işçilikte bir artış gözlenmektedir¹. Kapitalizmin 1970'li yıllarda girdiği kriz,

¹ Bu konuda örnek iki çalışma için bkz. Grazia, R.d., **Clandestine Employment, The Situation in the Industrialised Market Economy Countries**, ILO, Cenevre, 1984; DGB, **Illegale Beschaeftigung in der Europaeischen Union, Gewerkschaftliche und Staatliche Handlungsmöglichkeiten**, Düsseldorf, 1997.

işverenlerin sosyal devleti tasfiye etme çabaları, ulusötesi sermayenin daha da artan gücü, üretim-iletişim-taşımacılık sektörlerinde yaşanan teknolojik atılım ve üretimin dünya ölçeğinde örgütlenebilmesi, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi girişimlerini yoğunlaştırdı. Bunun en etkili biçimi olarak da, kaçak işçilik yaygınlaştı ve yaygınlaşıyor.

Kaçak işçilik geçmişte inşaat, tarım, dokuma-giyim, ayakkabı, mobilya, tamircilik gibi bazı sektörlerde vardı. Türkiye’de ayrıca halıcılıkta ve diğer bazı işlerde geleneksel olarak eve-iş-verme sistemi içinde kaçak çalışma söz konusuydu (“sahte kendi hesabına çalışma”). Ancak özellikle 24 Ocak 1980 kararlarından sonra bu uygulama hızla yaygınlaştı ve arttı.

Türkiye ekonomisinin 1994 yılında yaşadığı ve günümüzde yaşamakta olduğu kriz, plansız-programsız yatırımlar, Avrupa Birliği ile girilen gümrük birliği sonrasında ithalatın hızla artması, Uzakdoğu Asya ve Rusya ekonomilerinin yaşadığı krizin ülkemize yansımaları gibi nedenlere bağlı olarak işletmeler sıkıntılarla karşılaşınca, başvurulan ilk yöntem, kaçak işçiliğin yaygınlaştırılmasıdır.

Küreselleşme süreci, uluslararası düzeyde rekabeti her geçen gün daha da acımasız hale getirmektedir. Türkiye’deki şirketlerin büyük çoğunluğu, uluslararası alanda rekabet gücü elde edebilmek ve bu gücü koruyabilmek için öncelikle işçilik maliyetlerini düşürmeyi ön plana çıkarmaktadır. İşgücü maliyetlerini düşürmenin en kolay yolu ise, işçinin ücretinden kesilen vergilerden, işçinin ve işverenin sosyal sigorta primlerinden, çeşitli ek parasal yükümlülüklerden ve işçiyi koruyucu mevzuatın getirdiği yükümlülüklerden (fazla mesai ücreti, kıdem tazminatı, yıllık ücretli izin, sendikalaşma, v.b.) kurtulmaktır.

Özelleştirmenin bir biçimi olan taşeronlaşma kaçak işçilikle beslenmekte ve kaçak işçiliği beslemektedir.

1986 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü, ülkemizde yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarında 50 bin kaçak işçi çalıştığını belirtiyordu ². 1990 yılında, her 10 işverenden 7’sinin kaçak işçi çalıştırdığı ileri sürülüyordu ³. 1993 yılında yapılan tahmin, kaçak işçi sayısının 2 milyona ulaştığıydı ⁴.

Bugün Türkiye’de 11-12 milyon dolaylarında ücretli vardır. Bu ücretlilerin yaklaşık 4,5 - 5,0 milyonunun kaçak çalıştığı ve çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Diğer bir deyişle, ücretli olarak çalışanların yaklaşık yarısı, sosyal güvenliğin, işçiyi koruyucu mevzuatın ve sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin mevzuatın kapsamı dışındadır; bu yasal haklardan yararlanamamaktadır.

Yabancı kaçak işçilerin sayısı konusundaki tahminler 500 bin ile 1 milyon arasında değişmektedir.

Türkiye ekonomisi ciddi bir bunalım yaşamaktadır. Ayrıca, uygulanan tarım ve hayvancılık politikaları kırsal kesimde hızlı bir yoksullaşmaya yol açmakta, yüzbinlerce köylünün arazisini satıp kentlere göç etmesine yol açmaktadır. Yıllarca tarım sektöründe geçici işçilikle geçimini sağlamış yüzbinlerce tarım işçisi de, tarım işletmelerinin ücretli işçi istihdamından vazgeçmesine bağlı olarak işsiz kalmakta ve kentlere göç etmektedir. Kentlerde ise özellikle büyük mağaza zincirlerinin hızla yaygınlaşmasına bağlı olarak, küçük esnaf ve sanatkar arasında bir tasfiye yaşanmaktadır.

² Cumhuriyet, 21.7.1986.

³ Güneş, 25.1.1990.

⁴ Bugün, 21.7.1993.

Bu ortamda, kaçak işyerleri ve kaçak işçilik tüm sektörlerde daha da yaygınlaşacağına benzemektedir. Hükümetler, mevcut kaçak işyerleriyle ve işçilerle yeterince mücadele etmeyip, vergileri ve sosyal sigorta primlerini artırmak için kayıt içindeki işyerlerine ve işçilere daha fazla yüklenmiş, bu işyerlerinin ve işçilerin kayıt dışına kayma eğilimi daha da güçlenecektir.

Ülkemizde giderek yaygınlaşan kısmi süreli çalışma (part-time) ve kiralık işçilik gibi uygulamalar, kaçak işçilik için son derece uygundur.

Bilgisayar sayesinde üretim ve iletişim teknolojisindeki meydana gelen gelişmeler, "sahte kendi hesabına çalışma" uygulamalarını olanaklı kılmakta ve teşvik etmektedir.

Büyük pazarlama şirketleri, çalıştırdıkları kişileri "işçi" olarak göstermek yerine, "kendi hesabına çalışan" ve satış üzerinden pay ve prim alan kişi olarak göstererek, kaçak çalışmayı yaygınlaştırmaktadır.

Raffaele de Grazia'nın ILO tarafından yayımlanan **Gizli İstihdam** kitabında, özel istihdam bürolarının çeşitli ülkelerde kaçak işçiliğin yaygınlaşmasında rol oynadıkları belirtilmektedir⁵. Türkiye'de de "işçi simsarlığı"nın daha kurumsallaşmış biçimi olan özel istihdam büroları kurulur ve İş ve İşçi Bulma Kurumu daha da etkisizleştirilirse, kaçak işçilik daha da yaygınlaşacaktır. Özel istihdam bürolarının günümüzde yasak olmasına rağmen bu kuruluşların "insan kaynakları" şirketleri adı altında faaliyet göstermesi, bu tehlikenin günümüzde de mevcut olduğu anlamına gelmektedir.

KAÇAK ÇALIŞMANIN İŞÇİYE VERDİĞİ ZARAR NEDİR?

Kaçak çalışan işçi, Sosyal Sigortalar Yasasının kapsamı dışındadır. Diğer bir deyişle;

- Kaçak çalışan işçi, hastalandığında SSK'nın sağlık tesislerinden yararlanamaz, hastalandığında geçici işgöremezlik ödeneği alamaz; işçinin bakmakla yükümlü olduğu kişilere de sağlık hizmeti verilmez;
- İş kazasına uğradığında veya meslek hastalığına yakalandığında SSK'nın sağlık hizmetlerinden yararlanamaz, geçici işgöremezlik ödeneği alamaz;
- Kendisi veya eşi doğum yaptığında, SSK'nın hizmetlerinden yararlanamaz; kendi doğum yapıyorsa, doğum öncesi ve doğum sonrası ücretli iznini kullanamaz;
- Sakatlanırsa, malullük aylığı alamaz;
- Yaşlandığında emekli aylığı alamaz;
- Öldüğünde, bakmakla yükümlü olduğu kişilere aylık bağlanmaz;
- İşsiz kaldığında işsizlik ödeneği alamaz.

Kaçak çalışan işçi, kaçak işçiliği ek bir iş olarak yapıyorsa, bu sakıncaların bir bölümü geçerlidir. Ancak kaçak çalıştığı işyerinde işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin sorunlarla karşılaşarsa, asıl işini de elinden kaçırabilir.

Kaçak işyerlerinde veya kayıt içinde olsa bile kaçak işçi çalıştıran işyerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri genellikle alınmamıştır. Bu işyerlerinde iş kazasına uğrama olasılığı daha yüksektir.

Kaçak çalışan işçi, İş Yasasının kendisine sağladığı bazı haklardan yararlanamaz.

İş Yasası, asgari ücretin altında ücretlerle işçi çalıştırılmasını yasaklar. Kaçak çalışan işçi asgari ücretin altındaki bir ücreti bile kabul etmeye zorlanabilir.

⁵ "Geçici istihdam büroları, kaçak işçilerin sağlanmasında aracılık da etmektedir." (s.24)

Kaçak çalışan işçinin hizmet akdi bulunmadığından, işçinin ücret ve diğer alacakları işveren tarafından ödenmediğinde, bunların yargı yoluyla tahsil edilebilmesi de olanaklı değildir. İşçi, yasal olarak o işyerinde çalışıyor gözükmemektedir.

Kaçak çalışan işçi, işten çıkarılma öncesinde ihbar süresinden ve işten çıkarılırken kıdem tazminatı hakkında yararlanamaz.

Kaçak işçi, yıllık ücretli izin, ücretli hafta tatili, ücretli Ulusal Bayram ve genel tatil haklarından yararlanamaz.

İş Yasası, haftalık çalışma süresini 45 saat olarak belirlemiştir. Günlük çalışma süresinin üstündeki çalışmalar fazla çalışmadır ve bu sürenin ücreti en az yüzde 50 zamlı olarak ödenir. Kaçak çalışan işçi için çalışma süresi çok daha uzundur; günlük normal çalışmanın üstündeki çalışmalar ile tatil günleri çalışmalar karşılığında genellikle fazla çalışma ücreti ödenmez.

Kaçak çalışan işçi, sendikalaşma, toplu pazarlık yapma ve greve çıkma haklarına sahip değildir. Sendikalaşma ancak yasal bir hizmet akdinin bulunduğu koşullarda olanaklıdır. Kaçak işçinin sendika üyesi olabilmesinin yolu, kaçaklıktan kurtulmasından geçmektedir.

Kaçak çalışma, işçi sınıfının dünyada ve Türkiye’de yüzyıllar süren mücadelesi sonucunda mevzuata ve toplu iş sözleşmelerine geçirilmiş haklarının tümüyle ortadan kaldırılması, işverenler açısından tam bir “esneklik” sağlanması demektir.

KAÇAK ÇALIŞMANIN DEVLETE VE SSK’YA VERDİĞİ ZARAR NEDİR?

Kaçak çalışma ve çalıştırma, çalışanların insanca yaşama ve çalışma koşullarına kavuşmalarının önündeki en büyük engeldir.

Türkiye’de devlet sürekli bir kamu açığı bunalımı yaşamaktadır. 2000 yılının ilk 8 ayında toplanan vergiler ile ödenen faiz birbirine denktir. Kamu açıkları sürekli olarak büyümektedir. Kaçak çalışma ve çalıştırma, devletin hem gelir vergisi, hem diğer vergiler alanında önemli gelir kaybına uğraması anlamına gelmektedir. İşçilerin ücretlerinin tam olarak kayda geçirilmesi, işletmelerin diğer yasadışı faaliyetlerini gizlemelerini de zorlaştıracaktır.

SSK’nın en önemli sorunlarından biri, kaçak işçilik nedeniyle, gelirlerin harcamalara yetmemesidir. Bu konuda işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin yaptıkları ortak toplantılarda kaçak işçi sayısının 4,5 milyon dolaylarında olduğu ve bu işçilerin asgari ücret üzerinden bile sigortalanmaları durumunda SSK’nın açıklarının fazlasıyla kapatılabileceği konusunda anlaşma sağlanmıştır. Örneğin, 1997 yılında Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından oluşturulan Sosyal Güvenlik Komisyonu tarafından hazırlanan raporda da, 1997 yılında SSK’nın finansman açığı 384 trilyon lira iken, 4,5 milyon kaçak işçinin asgari ücret üzerinden sigortalanması durumunda yaratılacak kaynağın 690 trilyon lira olduğu belirtilmektedir. 1999 yılında SSK’nın açığı 1,2 katrilyon lira iken, kaçak çalışanların asgari ücret üzerinden sigortalanmaları durumunda elde edilecek gelir 1,7 katrilyon liraydı.

Kaçak işçiliğin önlenmesi ve hatta azaltılması, devletin kamu finansman açığı ve SSK’nın gelir yetersizliği sorunlarının çözümüne önemli katkılarda bulunacaktır.

Günümüzde uluslararası ticaret anlaşmaları sonucunda, gümrük vergileri aracılığıyla ülke endüstrisini koruma olanakları giderek azalmaktadır. Buna karşılık, “tarife-dışı engeller” adı verilen düzenlemeler ve tüketici boykotları, bir ülkenin ürünlerinin uluslararası düzeydeki rekabet gücünü büyük ölçüde etkilemektedir. Türkiye’de kaçak işçilikle üretim yapılması,

Türkiye aleyhinde “sosyal damping” suçlamalarına yol açmaktadır. Sosyal damping konusu 1996 yılında tartışılmaya başlandı⁶.

Diğer taraftan, tüketici boykotları da “tarife-dışı engel” olarak kullanılmaktadır. Çeşitli ülkelerin sendikaları, kendi ülkelerindeki üretimin başka ülkelere kaymasını ve böylece iş olanaklarının azalmasını önlemek amacıyla, tüketici örgütleriyle işbirliği yaparak, tüketici boykotları düzenlemektedir. Türkiye’de kaçak işçiliğin yaygınlaşması, yatırımların ve iş olanaklarının Türkiye’ye kaymasını önlemek isteyen bazı tüketici örgütlerinin, kaçak işçilik gerekçesiyle Türkiye’de üretilen ürünlere karşı tüketici boykotu uygulamaları sonucunu da getirebilir. Bundan da, yalnızca devlet değil, işverenler de büyük zarar görür.

KAÇAK ÇALIŞMANIN SENDİKALARA VERDİĞİ ZARAR NEDİR?

Kaçak işçi sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarını kullanamaz. Kaçak işçilerin sendika üyesi yapılması olanaksızdır. Bu nedenle, TÜRK-İŞ’in örgütlenmenin önündeki engellerin kaldırılması mücadelesinde en önemli hedeflerinden biri, kaçak işçiliğin önlenmesidir.

Emekli aylığı, geçici işgöremezlik ödeneği veya işsizlik ödeneği alan bir kişi, bir başka işyerinde zaten ücret karşılığında çalışan bir işçi veya memur veya geçici sürelerle ücretli olarak çalışmayı amaçlayan bir köylü veya küçük esnaf, çalıştığı ek işte alacağı ücretle geçinmeyeceğinden ve bu işe uzun süreli olarak bakmadığından, bu ek işteki ücretler ve diğer haklar konusunda genellikle duyarsızdır. Bu kişiler bu nedenle kaçak çalışmayı kolayca kabullenmekte ve yasadışı uygulamalara karşı genellikle sessiz kalmaktadır. Bu kişilerin, işsiz oldukları için kaçak çalışmayı kabullenmek zorunda kalan işçilerle birlikte çalışması, ikinci gruptakilerin örgütlenmesini ve hakları için mücadeleye girmesini de zorlaştırmaktadır.

Kaçak işçiler, işgücü maliyetlerini yasadışı yollardan düşürdüklerinden, ülkede genel olarak ücret düzeyinin düşmesine, çalışma süresinin artmasına, iş güvencesinin daha da azalmasına, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin giderek daha da fazla ihmal edilmesine neden olmaktadır.

Kaçak işçilerin çalıştırıldığı bir işyeri ile sendikalı işçilerin çalıştığı bir işyeri bir ihaleye girdiğinde, sendikalı işçileri çalıştıran bir işyerinin başarılı olma şansı çok düşüktür. Kaçak işçilerle üretilen bir malın fiyatı ile sendikalı işçilerle üretilen bir malın fiyatı arasında da, işgücü maliyetine bağlı farklar söz konusudur. Kaçak işçilik yaygınlaştıkça, sendikalı işçilerin bu konularını korumaları giderek zorlaşmaktadır.

Kaçak çalışma, bireysel kurtuluş umutlarını ve çabalarını artırmakta; sorunların çözümü için birlikte ve örgütlü mücadele anlayışını zayıflatmaktadır.

KAÇAK ÇALIŞTIRMANIN İŞVERENE VERDİĞİ ZARAR NEDİR?

Kaçak işçi istihdam eden işveren, kaçak işçiliğe başvurmayan işveren karşısında haksız rekabet uygulamaktadır.

İşverenlerin kaçak işçi çalıştırması kendilerine kısa vadede bazı yararlar sağlasa bile, uzun vadede ortaya istikrarsız bir işgücü çıkmaktadır. Ayrıca, kaçak işçi çalıştırma, uluslararası düzeyde sosyal dampingin yaptırımlarıyla veya tüketici boykotlarıyla karşılaşılma riskini de içermektedir.

⁶ Sabah, 25.6.1996.

İŞÇİLER NİÇİN KAÇAK ÇALIŞMAYI KABULLENİYOR?

Ülkemizde kırsal kesimdeki küçük üreticilik hızla tasfiye olmakta, tarım işçileri geçimlerini sağlayamamaktadır. Kentlerdeki küçük esnaf ve sanatkar da büyük sıkıntı içindedir; her gün çok sayıda dükkan kapanmaktadır. Ayrıca, kamu açıklarının büyük olması, yıllarca faizlerin artmasına ve sermayenin yatırım yerine devlete borç vermeyi tercih etmesine neden olmuştur. İthalat artmakta, ihracat buna ayak uyduramamaktadır. Yıllardır yaşanan kriz nedeniyle işyerleri kapanmakta veya küçülmektedir. Özelleştirmeler de onbinlerce işçiyi işsiz bırakmaktadır.

Bu süreç devam edecektir. Bu koşullarda işsizlik artmaktadır ve daha da artacaktır. Diğer taraftan, ülkemizde iş güvencesi olmadığından, işgücü piyasasına girişler arttıkça, işverenler geçerli bir neden göstermek zorunda kalmadan işçi çıkarmakta ve yerlerine sendikasız ve hatta kaçak çalışmayı kabullenen işçi alabilmektedir.

İşsizliğin artmasının diğer bir etkisi, işçilerin, memurların ve sözleşmeli personelin gerçek gelirlerinin sürekli olarak düşmesidir.

Gerçek gelirler düşerken, televizyon programları ve reklamları gereksiz tüketimi özendirilmekte ve insanların ihtiyaçlarını artırmaktadır. Tüketim eğiliminin artması, özellikle ev kadınları ve gençler arasında kısa süreli kaçak çalışma yoluyla ek gelir sağlanması eğilimini artırmaktadır.

İnsanlar geleceğine güvenle bakamayınca, “yumurtaları tek sepete koymama” çabası içine girmekte, yeni ek işler aracılığıyla geleceğini güvence altına almaya çalışmaktadır.

Ev edinebilmek için kıdem tazminatına umut bağlayan ve emeklilik hakkını elde eden birçok işçi, kıdem tazminatını kurtarabilmek ve düşük de olsa bir emekli aylığının güvencesine sahip olabilmek amacıyla emekli olmakta; ardından düşük ücretle ve (destek primi ödemedi) kaçak bir iş aramaktadır. Sosyal devlet anlayışının uygulanmaması, küçük güvencelerin önemini artırmaktadır.

İnsanların kaçak işçiliği kabullenmesinin ana nedenleri, işsizlik, mevcut işte elde edilen gelirin yetersizliği, güvencesizlik, işgücü piyasasında deneyim kazanma çabasıdır.

SSK'nın sunduğu sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sağlık hizmetlerinden yararlanmak için ayrıca muayene ücreti ve ilaç parası ödenmesi, protezlere katkıda bulunulması, emekli aylıklarının düşüklüğü ve emekli olmanın (yaşlılık aylığına hak kazanmanın) giderek zorlaştırılması, insanların SSK'ya olan güvenlerini sarsmış, yararlanılamayacak hizmet karşılığında prim ödemeyi gereksizliği inancını yaygınlaştırmıştır. Ayrıca, özel sağlık sigortası ve özel emeklilik programları da hükümetler tarafından desteklenmekte ve teşvik edilmektedir. Bu nedenle, özellikle küçük işyerlerinde çalışan birçok işçi, SSK'ya prim ödemek yerine, o paranın en az bir bölümünü ücretine katmayı veya özel sağlık ve emeklilik programlarına umut bağlamayı tercih etmektedir. Diğer bir deyişle, bazı işçiler çaresizlikten kaçak çalışmayı kabullenirken, bazı işçiler kaçak çalışmayı yeğlemektedir.

Yabancı kaçak işçiler için de benzer değerlendirmeler yapılabilir. Bu kesimin en büyük korkusu ise, çalışma izni olmadan ve genellikle vize süresi geçtikten sonra polise ihbar edilmek ve sınır dışı edilmektir. Yabancı kaçak işçiler bu nedenle daha da korumasız bir konumdadır⁷.

⁷ Yabancı kaçak işçiler konusunda bkz. Koç, Y., **Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçiler**, TÜRK-YP Eğitim Yay.No.26, Ankara, 1999, 64 s.

BAZI İŞVERENLER NİÇİN KAÇAK İŞÇİ ÇALIŞTIRMAK İSTİYOR?

İşverenlerin kaçak çalıştırmaya başvurmalarının temel nedeni, bu yolla işgücü maliyetlerini düşürebilmeleri ve yürürlükteki çalışma mevzuatının işçileri koruyucu hükümlerini tümüyle etkisiz kılabilmesidir. Kaçak işçi, sendikasız işçidir; işverene tam bir esneklik sağlayan işçidir. Ayrıca, kaçak işçi çalıştırma, işçi sayısındaki artışla birlikte gelen ek yükümlülüklerden kurtulma olanağı da sağlamaktadır (eski hükümlü ve sakat işçi çalıştırma, kreş açma, 1.6.2000 öncesinde zorunlu tasarruf fonuna katkıda bulunma, v.b.).

HÜKÜMET NİÇİN KAÇAK ÇALIŞTIRMANIN ÜZERİNE GEREKTİĞİ GİBİ GİTMİYOR?

Hükümetler yasaları uygulamakla yükümlüdür. Ancak kaçak işçiliğin önlenmesiyle ilgili yükümlülüklerin yalnızca ülkemizde değil, diğer birçok ülkede de gerektiği gibi yerine getirildiği söylenemez. Hükümetler ve Çalışma Bakanlıkları, dönem dönem kampanyalar açsalar bile, kaçak işçilik tüm dünyada ve ülkemizde artmaktadır. Bu tavırda imkansızlıkların rolü olduğu kadar, duyarsızlık ve kaçak işçilikten yararlanma çabaları da etkilidir.

Türkiye’de bu alandaki denetim elemanı sayısı son derece azdır. Denetim elemanı sayısını artırmak ve yetkilerini genişletmek doğrultusundaki girişimler çok başarılı olamamıştır.

Bürokrasideki birçok kişi, kaçak işçilik aracılığıyla işsizlik oranının düştüğü, sosyal patlamaların önlendiği, krizlerin etkisinin denetim altında tutulabildiği, enflasyon oranının azaltıldığı, düşük aylıklı memurların ve emeklilerin geçinebildiği, insanların işgücü piyasasına girebildiği, ülkede üretilen ürünlerin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün arttığı, bugün kaçak işçi çalıştıran bazı işverenlerin zaman içinde formel sektöre kazanılacağı görüşü ve inancındadır. Ayrıca, hükümetler ve bürokratların bir bölümü, bu denetimler nedeniyle işverenlerle ilişkilerinin bozulmasını da istememektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve SSK, dönem dönem kaçak işçilikle mücadele kampanyaları başlattı. Ancak bu kampanyalardan etkili bir sonuç alınamadı. Örneğin, SSK 1994 yılı başlarında böyle bir kampanya açtı ve 400 müfettişle “kaçak işçi avına çıktı.”⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Nihat Matkap, “boyutları her geçen gün genişleyen kaçak işçi sorununu çözmek için çalışmalar başlattıklarını” bildirdi.⁹ Ancak bu girişimler başarısız kaldı. Bu başarısızlıkta Bakanlığın ve Kurumun yetersizliklerinin yanı sıra, sorunun salt bir denetim sorunu olmaması da yatmaktadır. Ayrıca, bu süreçte sendikalarla işbirliğine gidilmemesi ve sendikaların çoğunluğunun bu konuya gerekli kaynak ayırmaması ve önem vermemesi de başarısızlıkta etkili oldu.

Son yıllarda yabancı kaçak işçiliğin yaygınlaşması sonrasında bazı tasarılar da hazırlandı. Örneğin, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Ziya Halis 1995 yılı ağustos ayında, yabancıların ülkemizde kaçak olarak çalıştırılmalarını ağır para cezasıyla cezalandıran bir yasa tasarısı taslağını gündeme getirdi¹⁰. Ancak bu tasarıların yasalaşması ve uygulanması sağlanamadı.

⁸ Milliyet, 15.2.1994.

⁹ Bugün, 1.9.1994.

¹⁰ Cumhuriyet, 31.8.1995.

TÜRK-İŞ'İN KAÇAK İŞÇİLİK KONUSUNDAKİ POLİTİKASI NEDİR?

TÜRK-İŞ yıllardır kaçak işçiliği örgütlenmenin önündeki en önemli engellerden biri olarak değerlendirmektedir. 1-5 Aralık 1999 günleri toplanan 18. Genel Kurulunda oybirliğiyle kabul edilen "Öncelikli ve Acil Talepler Bildirgesi"nde şöyle denilmektedir: "Taşeron mafyasıyla ve kaçak işçilikle etkin bir biçimde mücadele edilmeli ve bu uygulamalar engellenmelidir."

Genel Kurulda kabul edilen kararlar arasında, kaçak işçilikle ve taşeronlukla mücadele de yer alıyordu. Kararlar aşağıda sunulmaktadır:

"72- Yabancıların ülkemizde kaçak olarak çalışmaları önlenmelidir. Özellikle İncirlik Hava Üssündeki kaçak yabancı işçi istihdamına kesinlikle engel olunmalıdır. Kaçak işçi çalıştırmanın, bordroda düşük ücret ve kısa çalışma süresi göstermenin cezası artırılmalıdır. Kaçak işçilik, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SSK ve Maliye Bakanlığı'nın sendikalarla birlikte yapacakları çalışmayla, önlenmelidir. Gazetecilik işkolunda "stajyer gazeteci" adı altında kaçak işçi çalıştırılması ile "telif hakkı" uygulamasının suistimali önlenmelidir.

"73- Sendikasılaştırmanın bir aracı olarak kullanılan taşeronluk önlenmelidir. Günümüzde, 94 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, ilgili Bakanlar Kurulu kararı ve kamu kesimi toplu iş sözleşmelerine konan hüküm uyarınca, kamu kurum ve kuruluşları tarafından ihaleyle yaptırılan tüm işlerde, işkolunda bağitlanmış toplu iş sözleşmesinin ücretlere ve diğer konulara ilişkin hükümlerinin sendika üyesi olmasalar dahi taşeron işçilerine ve fason olarak iş yapan işyerlerinin işçilerine uygulanması sağlanmalıdır. TÜRK-İŞ, taşeronlaşmaya karşı ülke çapında bir kampanya örgütleyecek, 94 sayılı Sözleşme ile ilgili mevzuatın öğrenilmesi ve kullanılması için daha yoğun bir çaba harcayacaktır.

"74- Çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeleri ihlal eden işverenlere verilen cezalar caydırıcı bir düzeye çıkarılmalıdır."

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu da, her toplantısında kaçak işçilik konusunu gündeme getirdi.

TÜRK-İŞ'İN 1996 YILINDAKİ KAÇAK İŞÇİLİKLE MÜCADELE KAMPANYASI

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu'nun 31 Ağustos 1996 günü Girne'de yaptığı toplantısına "Kaçak İşçiliğe Son, Sigortasız Çalıştırmaya Hayır Kampanyası" konulu bir rapor sunuldu. Bu rapor, Başkanlar Kurulu tarafından kabul edildi ve toplantı sonrasında yapılan açıklamada şöyle denildi: "**Başkanlar Kurulumuz, TÜRK-İŞ tarafından ve sendikalarımızla yakın bir işbirliği içinde "kaçak işçiliğe son" ve "sigortasız çalışmaya hayır" kampanyası başlatılmasını kararlaştırmıştır."**

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu tarafından onaylanan raporda öngörülen adımlar aşağıda sunulmaktadır:

"TÜRK-İŞ, ... temel konularda verdiği ve vereceği mücadeleyle, kaçak işçiliğin ortaya çıkmasının ana nedenlerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

"Ancak bu köklü değişikliklerin yapılması öncesinde ve bu mücadele ihmal edilmeden, kaçak işçilikle mücadelede derhal yapılabilecek olan, yürürlükteki mevzuat ve SSK gerçeği çerçevesinde, Sendikalarımızın gücünün birlikte seferber edilmesi ve kamuoyunun desteğinin sağlanmasıyla, denetimin artırılması, yaptırımların işletilmesi ve bu yasadışı uygulamanın kısa dönemde mümkün olduğunca engellenmesidir.

"Kaçak işçilikle mücadelede sendikalar tarafından yetkili mercilere yapılan başvurular son derece önemlidir ve SSK tarafından ciddiye alınmaktadır.

“Kaçak işçilikle mücadelede ilk adım, Sendikalarımızın örgütlü buldukları işyerlerinde taşeronlar tarafından kaçak olarak çalıştırılan işçilerin SSK’ya, yetkili mercilere bildirilmesi ve 94 sayılı ILO Sözleşmesi ve ilgili Bakanlar Kurulu kararı uyarınca taşeron işçilerinin de yürürlükteki toplu iş sözleşmesinin hükümlerinden yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla gerekli davaların açılması olacaktır.

“Kaçak işçilikle mücadelede ikinci adım, sendikalarımızın öncelikle örgütlenmeyi düşündükleri ve belirli bir sayıda işçinin üzerinde işçinin çalıştırıldığı işyerlerindeki kaçak işçiliğin yetkili mercilere sistemli bir biçimde bildirilmesidir.

“Kaçak işçilikle mücadelede üçüncü adım, Kahramanmaraş, Gaziantep, Çorum, Denizli, Manisa, Çankırı, Çorlu-Lüleburgaz gibi hızla sanayileşen ve kaçak işçi çalıştırmanın son derece yaygın olduğu iller ile, Ankara’da Siteler ve İstanbul’da Merter gibi kaçak işçiliğin genel kural olduğu bölgelere yönelik toplu bildirimlerdir.

“TÜRK-İŞ’in kaçak işçilikle mücadelesinde mahalli düzeyde ağırlık, Sendikalarımızın Genel Merkezlerinin yönlendiriciliğinde ve TÜRK-İŞ Bölge Temsilcileri ve İl Temsilcilerinin katkılarıyla, şubelerimizin omuzlarında olacaktır.

“TÜRK-İŞ, kaçak işçiliğin yetkili mercilere bildirilmesine ilişkin belge ve başvuru formlarını merkezi biçimde hazırlayacak ve Şubelerimize iletacaktır.

“Yürürlükteki yasalar çiğnenerek kaçak işçi çalıştırıldığında bildirimde bulunulabilecek merciler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürlükleri, Sosyal Sigortalar Kurumu Bölge Müdürlükleri ve Maliye Bakanlığı birimleridir.

“Şubelerimiz tarafından yapılan başvurular TÜRK-İŞ Genel Teşkilatlandırma Sekreterliği’ne bildirilecektir.

“Sistemli bir biçimde kaçak işçi çalıştıran işyerlerine karşı kullanılacak diğer bir araç, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin yetersizliğidir. İşletmelerin bu konudaki açıkları kullanılarak yetkili kurumlara başvuruda bulunulabilir.

“TÜRK-İŞ, kaçak işçilikle mücadele kampanyası sırasında, öncelikle, SSK, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, DENETDE (Devlet Denetim Elemanları Derneği), Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi ve bağlı Tabip Odaları (50 ve daha fazla sayıda işçinin çalıştığı işyerlerinde işyeri hekimi çalıştırılması zorunludur) ve Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, TİSK, KOSGEB ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ile de işbirliği yapacaktır.

“TÜRK-İŞ Bölge ve İl Temsilcileri ile Şubelerimiz ise, yerel düzeyde, valilikler, SSK, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı birimleri ve ilgili demokratik kitle örgütleriyle işbirliği yapacaklardır.

“Bölge ve İl Temsilcilerimiz, vilayetlerde oluşturulan organlarda ve yasa gereği işletilmesi gereken İş ve İşçi Bulma Kurumu Danışma Kurullarında kaçak işçilikle mücadele konusunu gündeme getireceklerdir.

“Kaçak işçilikle mücadelede, gerek kampanya öncesinde bu konuda duyarlılığın artırılmasında, gerek kampanya süresinde gerekli kitle desteğinin sağlanmasında, basından ve televizyon kanallarından yararlanılacaktır.

“Bu konuda, ulusal basın ve televizyon kanalları, yerel basın ve televizyon kanalları, sendikalarımızın yayın organları, işbirliği yapılan kuruluşların yayın organları değerlendirilecektir.

“Ayrıca, TÜRK-İŞ ve Sendikalarımız tarafından hazırlanacak broşür, afiş, bildiri, yapışkan arkalı duyurular ve benzeri malzeme de kullanılacaktır. Afişlerin ve diğer malzemenin

üzerinde, kaçak çalışan işçilerin doğrudan başvuruda bulunabilecekleri adresler ve telefon numaraları ile TÜRK-İŞ'in ilgili birimlerinin adresleri ve telefon numaraları belirtilecektir.

“TÜRK-İŞ Şube Başkanlarıyla yapılan toplantılarda, Samsun Eğitim Sitesi'nde gerçekleştirilen seminerlerde, işçi sağlığı ve çevre eğitimlerinde, çocuk işçilerle ilgili toplantılarda ve benzeri seminerlerde, kaçak işçilikle mücadele konusuna özel önem verecektir. Sendikalarımız tarafından düzenlenen benzeri nitelikteki toplantılarda da kaçak işçilikle mücadele konusu ele alınacaktır.”

Başkanlar Kurulu toplantısının ardından bağlı Sendikaların Genel Merkezlerine ve sayıları 740 civarında olan sendika şubesine aşağıdaki yazı gönderildi:

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, 31 Ağustos 1996 tarihinde yaptığı toplantısında, TÜRK-İŞ tarafından ve Sendikalarımızla yakın bir işbirliği içinde "Kaçak İşçiliğe Son" ve "Sigortasız Çalışmaya Hayır" kampanyası başlatılmasını kararlaştırmıştır.

Özel sektörde örgütlenebilmenin önkoşulu ve kamu sektöründe taşeronlaşmanın önlenemesinin ilk adımı, kaçak işçilikle mücadeledir. Bu konuda yürürlükteki mevzuatın hükümleri etkili bir biçimde kullanıldığında, kaçak işçiliğin önemli ölçüde engellenmesi veya zorlaştırılması mümkündür.

Başkanlar Kurulumuzun 31 Ağustos 1996 tarihli toplantısına sunulan raporda, kaçak işçilikle mücadelede ilk adım olarak, Sendikalarımızın halen örgütlü buldukları işyerlerinde taşeronlar tarafından kaçak olarak çalıştırılan işçilerin durumlarının SSK Sigorta Müdürlüklerine ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürlüklerine bildirilmesi belirlenmektedir.

Halen örgütlü bulunulan işyerlerinde taşeron işçilerine dağıtılacak bildiri örneği ile, gerek taşeron işçilerinin, gerek Şubelerimizin ilgili mercilere başvurmada kullanabilecekleri örnek dilekçeler ekte sunulmaktadır. Halen örgütlü bulunulan işyerlerinde taşeronların kaçak işçi çalıştırmalarının önlenmesi, taşeronluğun sendikacılık hareketine verdiği zararın azaltılmasında önemli bir adım olacaktır. TÜRK-İŞ, yürürlükteki yasaların uygulanmasını sağlamak amacıyla başlattığı bu girişiminde, Devletimizin denetim elemanlarıyla da yakın bir işbirliği içinde çalışmaktadır.

Kaçak işçiliğin önlenmesi amacıyla SSK Sigorta Müdürlüklerine ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürlüklerine yapılacak başvuruların birer suretinin TÜRK-İŞ Genel Merkezine gönderilmesini rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.Saygılarımızla,

Yazının ekinde iletilen ve çoğaltılarak dağıtılması istenilen bildiriler de aşağıda sunulmaktadır:

İŞÇİLER.

SİGORTASIZ ÇALIŞMAYIN!

Yasalara göre, her işveren, çalıştırdığı her işçiyi Sosyal Sigortalar Kurumu'na bildirmeye ve sigortalamaya mecburdur. Sigortasız işçi çalıştırmak suçtur.

Ücret karşılığı çalışan her işçi de sigortalanmaya mecburdur. Sigortalılık isteğe bağlı değildir. Sigortasız çalışmak suçtur.

Sigortasız çalışmayı kabullenen işçi, birçok hakkını kaybeder.

Sigortasız çalışan işçi, hastalanırsa SSK sağlık hizmetlerinden yararlanamaz, çalışmadığı günler için SSK'dan para alamaz.

Sigortasız çalışan işçinin eşi, çocuğu, anası-babası hastalanırsa, SSK sağlık hizmetlerinden yararlanamaz.

Sigortasız çalışan işçi, iş kazasına uğrarsa, SSK'da tedavi göremez. İş kazası veya meslek hastalığı nedeniyle sakat kalırsa, kendisine aylık veya gelir bağlanmaz. Sigortasız çalışan işçi, emekli olamaz.

Kaçak çalışan işçi, kayıtlarda gözükmediğinden, İş Yasası'nın işçilere tanıdığı haklardan yararlanamaz. Fazla mesai ücreti, yıllık ücretli izin, kıdem tazminatı, hafta tatilinde ücretli izin, genel tatillerde ücretli izin gibi haklardan mahrum kalır.

Kaçak çalışan işçi, sendikaya üye olamaz, toplu sözleşmeden yararlanamaz, grev yapamaz.

Kaçak çalışan işçi, köledir.

İşsizlik ve çaresizlik nedeniyle kaçak çalışmayı kabullenmek zorunda kaldın. Yasaların sana tanıdığı hakları kullanmazsan, yoksulluktan ve kölelikten kurtulamayacaksın.

NE YAPMALISIN?

Köleliği kabul etme!

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) Sigorta Müdürlüğü'ne başvur. Kaçak işçi çalıştıran işverenleri yetkililere bildir!

TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaların şubelerine başvur! Onların durumunu yetkililere bildirmelerini sağla!

Kaçak çalıştığını veya priminin eksik yatırıldığını nasıl öğrenebilirsin?

Sigorta kartın yoksa, kaçak çalışıyorsundur.

Vizite kağıdı iste. Sigortalandığın günden itibaren, işverenin sana muayene olabilmen için vizite kağıdı verme zorunluluğu vardır. İşveren vizite kağıdı vermekten kaçınırsa, kaçak çalıştırılıyorsun demektir. Vizite kağıdı verirse, son dört aylık dönemde hangi ücret üzerinden prim yatırıldığı bu kağıtta belirtiliyordur. Bunu kontrol et.

İşveren, işyerinin görülen bir yerine, 4 aylık sigorta prim bordrolarını asmak zorundadır. Bunu asmaktan kaçınıyorsa, kaçak çalıştırma veya düşük ücret ile çalışılan günü az bildirme uygulamaları söz konusu olabilir.

Geçmiş dönemlerle ilgili prim ödene gün sayılarıyla ücretlerinin doğru olup olmadığını, SSK Sigorta Müdürlüklerinden isteyeceğin "sigortalı şahıs hesap fişi" ("sigortalı hizmet cetveli") ile kontrol edebilirsin.

KÖLELİĞİ HEP BİRLİKTE ENGELLEYELİM!

Yazının ekinde, yapılacak başvurular için örnek formlar da konulmuştu:

SOSYAL SİGORTALAR KURUMU
..... SİGORTA MÜDÜRLÜĞÜNE
.....

...../...../19.. tarihinden beri işveren'a ait
..... adresinde kurulu
..... işyerinde ücret karşılığında
çalışmaktayım. Ancak işveren sosyal sigortayla ilgili bildirimleri bugüne kadar yapmamıştır.
Keyfiyetin araştırılarak gereğinin yapılmasını arz ederim.

...../...../19...
Saygılarımla,

Adı ve Soyadı

İKAMETGAH ADRESİ VE TELEFONU:

.....
.....
.....
Tel.:.....

NÜFUS CÜZDAN ÖRNEĞİ:

ADI :
SOYADI :
BABA ADI :
ANA ADI :
DOĞUM YERİ :
DOĞUM TARİHİ :
NÜFUSA KAYITLI OLDUĞU YER:
İLİ :
İLÇESİ :
MAHALLE/KÖY :
CİLT NO. :
AİLE SIRA NO. :
SIRA NO. :

SOSYAL SİGORTALAR KURUMU
..... **SİGORTA MÜDÜRLÜĞÜNE**
.....

Bölgemiz dahilinde aşağıda belirtilen işyerinde sigortasız işçi çalıştırıldığına dair Sendikamıza müracaatlar yoğunlaşmış olup, kaçak işçi çalıştırmayı adet haline getirmiş olduğu anlaşılan bu işyerinde gerekli tespitler yapılarak, sigortalıların hak ve hukuklarının korunmasını ve neticeden Sendikamızın bilgilendirilmesini rica ederiz.

.../.../19...
Saygılarımızla,

İşyeri Ünvanı:
İşyeri Adresi:
.....
.....
Tel.:
İşverenin Adı:

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜNE
.....

Bölgemiz dahilinde aşağıda belirtilen işyerinde sigortasız işçi çalıştırıldığına dair Sendikamıza müracaatlar yoğunlaşmış olup, kaçak işçi çalıştırmayı adet haline getirmiş olduğu anlaşılan bu işyerinde hem 1475 sayılı İş Kanunu ve hem de 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu yönünden gerekli tespitler yapılarak, işçilerin hak ve hukuklarının korunmasını ve neticeden Sendikamıza ve ilgili Sosyal Sigortalar Kurumu Sigorta Müdürlüğü'ne bilgi verilmesini rica ederiz.

.../.../19...
Saygılarımızla,

İşyeri Ünvanı:

İşyeri Adresi:
.....
.....
Tel.:
İşverenin Adı:

Kaçak işçi çalıştırmanın önlenmesinin önemi 1996 yılında gerektiği gibi kavratılmadığı için, bu kampanya, birkaç şubenin girişimleri dışında, tamamiyle başarısız kaldı.

HÜKÜMETİN KAÇAK İŞÇİLİKLE MÜCADELE AMACIYLA 1998 YILINDA ALDIĞI ÖNLEMLER NELERDİ?

TÜRK-İŞ, 1998 yılında sorunu farklı bir biçimde çözmeye çalıştı. Yapılan girişimler ve görüşmeler sonucunda, vergi yasaların değiştirilmesine ilişkin 22.7.1998 gün ve 4369 sayılı Yasaya, geçici 5. maddenin eklenmesi sağlandı. Tarihimizde örneği olmayan ve bir başka ülkede örneğini duymadığımız madde aşağıda sunulmaktadır:

“(a) Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 156ncı maddesinde tanımlanan ve 1.1.1998 tarihi itibarıyla faaliyette bulunan işyerlerinde 1.6.1998 tarihinden önce ilgili idareye vermiş oldukları son 4 aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ilave olarak bu Kanunun yayımını izleyen beşinci ayın sonuna kadar işe aldıkları ve fiilen çalıştırdıkları işçilerden sendika üyesi olanların ücretlerinden, bu suretle işe başlanılan aydan itibaren 36 ay süreyle kesilen ve beyan edilerek tahakkuk ettirilen gelir ve damga vergileri, beyanname verme süresini izleyen ikinci yılın aynı döneminde ödenir.

“(b) (a) fıkrasındaki esaslar dahilinde işe alınan işçiler için, işe başlanılan aydan itibaren 12 ay süreyle, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 72 ve 73üncü maddeleri uyarınca prime esas kazançları üzerinden tahakkuk ettirilecek primlerin işveren hissesinin yarısı Hazinece karşılanır.

“Ödeme usul ve esasları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığının bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığınca müştereken belirlenir.

(c) (a) fıkrasındaki esaslar dahilinde işe alınan işçiler için, 9.3.1988 tarihli ve 3417 sayılı Kanun hükümleri 3 yıl süreyle uygulanmaz.

(d) Diğer kanunlarda işçi sayısına bağlı olarak işverene getirilen yükümlülüklerin (a) fıkrasındaki esaslar dahilinde işe alınan işçiler nedeniyle doğması halinde, bu yükümlülükler (12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Kanunun ek 1inci maddesi ve 25.8.1971 tarihli ve 1475 sayılı Kanunun değişik 25inci maddesinin (A) fıkrası uyarınca getirilen yükümlülükler hariç) 3 yıl süreyle uygulanmaz.”

Yasa metninde yer alan “işe aldıkları ve fiilen çalıştırdıkları işçilerden sendika üyesi olanların” ibaresine, Maliye Bakanlığı’nın 213 seri no.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile açıklık getirildi. Bu haktan yararlanabilmek için, üye olunacak sendikanın toplu sözleşme yapmaya ehil olması koşulu getirildi:

“M.1.2. Vergi Ertelemesi Kapsamındaki Ücretler: Mükelleflerin, erteleme kapsamındaki işyerlerinde, 1.6.1998 tarihinden önce vermiş oldukları son sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ilave olarak, 31.12.1998 tarihine kadar işe aldıkları ve bu işyerlerinde fiilen çalıştırdıkları işçilerin ücretleri erteleme kapsamına girmektedir. Ancak, erteleme yapıldığı dönemlerde söz konusu işçilerin 2822 sayılı Kanunun 12nci maddesinde tanımlanan toplu iş sözleşmesi yapma ehliyetini haiz (kurulu bulunduğu işkolunda çalışan işçilerin en az yüzde onunun -tarım ve ormancılık, avcılık ve balıkçılık işkolu hariç- üyesi bulunduğu) sendika üyesi olmaları gerekmektedir. Sendika üyesi olunmayan dönemler için vergi erteleme yapılması söz konusu değildir.”

Ancak, gerekli çabalar gösterilmediği için, bu düzenleme de kaçak işçiliğin önlenmesinde ve sendikalaşmada önemli bir katkı sağlayamadı.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, bu yasa değişikliklerinin ardından, “Sigortalı Çalış, Sigortalı Çalıştır” kampanyası açtı. Bu kampanya çerçevesinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 20 Eylül 1998 günü İstanbul’da Merter’de bir miting düzenlendi. Mitinge, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Bülent Ecevit, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Nami Çağan, TÜRK-İŞ Genel Başkanı Bayram Meral, HAK-İŞ Genel Başkanı Salim Uslu, DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak ve TİSK Genel Başkan Vekili Necmettin Özdemir katıldı.

Ancak bu kampanya etkili bir mücadeleye dönüşmedi; kaçak işçiliğe yol açan ana nedenler ortadan kalkmadığı için, kaçak işçilik artarak sürdü.

KAÇAK İŞÇİLİKLE MÜCADELEDE 4447 SAYILI YASA İLE SAĞLANAN YENİ OLANAKLAR

25.8.1999 gün ve 4447 sayılı Yasa ile 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası değiştirildi. 17 Ağustos depremi sonrasında Meclis’te kabul edilen bu yasa değişikliği ile önemli bazı haklar yok edilmekle birlikte, kaçak işçilikle mücadele açısından önemli olabilecek bazı değişiklikler de yapıldı.

Yasanın eski biçiminde, işyerini bildirme, sigortalı çalıştırmaya başladıktan sonra bir ay içinde yapılırdı: **“Madde 8: İşveren, örneği Kurumca hazırlanacak bildirgeyi, sigortalı çalıştırmaya başladığı tarihten itibaren en geç bir ay içinde, Kurumun ilgili teşkilatına vermekle veya taahhütlü olarak göndermekle yükümlüdür.”**

Bu uygulama, kaçak işçi çalıştırmanın tespitini olanaksız hale getiriyordu. Birçok işyeri, bu konudaki yaptırımdan, kurulalı daha bir ay olmadığını iddia ederek, kurtulabiliyordu. Bu hükmün ihlalinin yaptırımı ise aylık asgari ücretin üç katı para cezasıydı.

4447 sayılı Yasa ile bu madde aşağıdaki şekilde değiştirildi: **“Madde 8: İşveren, örneği Kurumca hazırlanacak işyeri bildirgesini işçi çalıştırmaya başlayacağı tarihten önce Kuruma doğrudan vermek veya iadeli taahhütlü olarak göndermekle yükümlüdür.”**

Bu değişiklik ile, yasakoyucunun iyiniyetinin istismarı önlendi. Ancak hükmün ihlalinde yaptırım yine aylık asgari ücretin üç katı para cezası olarak sürdürüldü.

506 sayılı Yasanın eski biçiminde, çalıştırılan sigortalıların bildirilmesi konusunda aşağıdaki düzenleme yer alıyordu: **“Madde 9: İşveren, çalıştırdığı sigortalıları, örneği Kurumca hazırlanacak bildirgelerle en geç bir ay içinde Kuruma bildirmeye mecburdur.”**

Bu düzenleme içinde, görevlilerin işyeri teftişlerinde sigortalı olmadığını saptadığı işçilerin kısa bir süre önce işbaşı yaptığı ve yasal süre içinde sigortalanacağı ileri sürülüyordu. Bu hükmün ihlali durumunda da her bir sigortalı için aylık asgari ücret tutarında bir para cezası öngörülüyordu.

4447 sayılı Yasa ile bu istismar engellendi. Madde aşağıdaki biçimi aldı: **“Madde 9: İşveren, çalıştıracağı kimseleri, işe başlatmadan önce, örneği Kurumca hazırlanacak işe giriş bildirgeleriyle Kuruma doğrudan bildirmekle veya bu belgeleri iadeli taahhütlü olarak göndermekle yükümlüdür. İnşaat işyerlerinde işe başlatılacak kimseler için işe başlatıldığı gün Kuruma veya iadeli taahhütlü olarak postaya verilen işe giriş bildirgeleri ile Kuruma ilk defa işyeri bildirgesi verilen işyerlerinde işe alınan işçiler için en geç bir ay içinde Kuruma verilen veya iadeli taahhütlü olarak gönderilen işe giriş bildirgeleri de süresi içinde verilmiş sayılır.”**

Bu maddenin ihlali durumunda uygulanacak yaptırım da, her bir sigortalı için aylık asgari ücret tutarıdır. Böylece, müfettişin işyerinde teftiş yaptığı günde işyerinde bulunduğu her işçinin

sigortalanmış olma yükümlülüğü getirildi. Bu düzenlemeye göre, işçinin on dakika önce işbaşı yaptığı ve yarım saat içinde sigortalanacağı iddiasını ileri sürmek bile mümkün değildir.

4447 sayılı Yasa ile (Ek Madde 40), bu Yasanın 2. maddesine göre sigortalı sayılanların, çalışmaya başladıkları tarihten itibaren 30 gün içinde kendilerini Kuruma bildirme hakkı getirildi. Bu maddenin fazla bir anlamı yoktur ve uygulamayı etkilemeyecektir.

4447 sayılı Yasa ile çalıştırılan sigortalılar hakkında eksik gün bildirmeyi önlemeye yönelik bir düzenleme getirildi. 506 sayılı Yasanın 79. maddesinin 2 fıkrası aşağıdaki biçimde düzenlendi:

“Ay içinde bazı işgünlerinde çalıştırılmadığı ve ücret ödenmediği beyan edilen sigortalıların otuz günden az çalıştırdıklarını açıklayan bilgi ve belgelerin işverence prim bildirgelerine eklenmesi şarttır.

“Sigortalıların otuz günden az çalıştığını gösteren bilgi ve belgelerin Kuruma verilmemesi veya verilen bilgi ve belgelerin Kurumca geçerli sayılmaması halinde, otuz günden az bildirilen süreler ait primler Kurumca re’sen tahakkuk ettirilerek 80inci madde hükümlerine göre tahsil olunur.”

4447 sayılı Yasa, bazı memurlara işyerlerinde inceleme yapma yetkisi ve görevi verme hakkını SSK Yönetim Kurulu’na tanıdı. Ayrıca, diğer kuruluşların denetim elemanlarından da kaçak işçilikle mücadelede yararlanılması kararlaştırıldı. Madde metni aşağıda sunulmaktadır:

“Madde 130: Sigorta müfettişleri, Bu Kanunun uygulanması bakımından, İş Kanununda belirtilen teftiş, kontrol ve denetleme yetkisini haizdirler.

“Kurum Yönetim Kurulu kararı ile görevlendirilen memurlar, sigortalıların işlemleri ile ilgili olarak işyerlerinde yoklama ve tespit yapabilirler. Bunların nitelikleri ile çalışma esasları altı ay içinde yürürlüğe konulacak yönetmelikle düzenlenir.

“Genel bütçeye dahil daireler ve katma bütçeli idarelerin denetim elemanları kendi mevzuatları gereğince işyerlerinde yapacakları her türlü denetim ve incelemeler sırasında, çalıştırılanların sigortalı olup olmadığını da tespit ederek sigortasız çalıştıranları Kuruma bildirmek zorundadırlar. Kurum bu bildirimler üzerine gerekli yasal işlemi yapar. İlgililerin itiraz hakları saklıdır. Uygulamanın usul ve esasları altı ay içinde çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI’NIN KAÇAK İŞÇİLİKLE MÜCADELEDE 2000 YILINDA BAŞLATTIĞI KAMPANYA YARAR SAĞLADI MI?

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Yaşar Okuyan 19 Nisan 2000 tarihinde müfettişlerle büyük bir toplantı yaptı ve kaçak işçilikle mücadelede etkili bir kampanyanın başlatılacağını açıkladı. Ancak bu kampanyadan önemli somut bir yarar sağlanamadı.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı izinsiz yabancı işçi çalıştıranların cezasının artırılmasını öngören bir yasa tasarısı taslağı da hazırladı ¹¹.

Bu arada, sosyal sigorta primine esas kazancın tavanının artırılması, kaçak istihdam ve düşük gelir bildirme eğilimini güçlendirdi.

KAÇAK İŞÇİLİKLE MÜCADELEDE YAPILMASI GEREKENLER NELERDİR?

Bu konuda atılması gereken adımların büyük bir bölümü, 31 Ağustos 1996 tarihinde TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu’nda onaylanan ve yukarıda ele alınan “Kaçak İşçiliğe Son, Sigortasız Çalışmaya Hayır Kampanyası” raporunda yer almaktadır.

¹¹ Radikal, 19.6.2000.

29 Temmuz 1998 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan Vergi Reformu Yasası’nın geçici 5. Maddesinde yer alan düzenleme ve bu konuda Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan 213 sayılı Gelir Vergisi Genel Tebliği (Resmi Gazete, 18 Eylül 1998), son derece önemli bir adımdır. Ancak, bu konudaki uygulamanın süresinin kısıtlılığı, kamuoyunu bilgilendirme yetersizliği ve sendikalarla işbirliğindeki eksiklikler, arzulanan sonucun elde edilmesini engellemiştir. Benzer bir uygulamanın, hazırlık aşamasında TÜRK-İŞ ile yakın bir işbirliği içinde gerçekleştirilmesi durumunda, kaçak işçilikle mücadelede önemli başarılar elde edilebilecektir.

İşçilik maliyetini özellikle istihdam vergileri yönünden azaltıcı adımlar, işverenlerin kaçak işçi çalıştırma eğilimini bir ölçüde azaltacaktır. Bu amaçla, işçi ücretlerinden yapılan gelir vergisi ve sosyal sigorta prim kesinti oranlarının çeşitli biçimlerde azaltılması, kaçak işçi çalıştırma eğilimini, bir ölçüde de olsa, zayıflatacaktır.

Bu amaçla, gelir vergisi oranları indirilebilir; ücretliler için farklı gelir vergisi dilimleri uygulanabilir; 25 yaşın altındaki işçilerin vergilerinde özel indirim yapılabilir; ücretlerin vergilendirilmesinde uygulanan özel indirim, derhal veya kademeli olarak, asgari ücret düzeyine yükseltilebilir; Devletin sosyal güvenliğin finansmanına sürekli ve kesin kurallara bağlanmış bir biçimde katılması sağlanarak, işçilerin sosyal sigorta prim oranları düşürülebilir.

Kaçak işçi çalıştırmanın yaptırımının artırılması da önemlidir. Yaptırımın uygulanabilmesi ise, devletin bu alandaki denetiminin artırılmasına, işçinin iş güvencesine kavuşmasına ve kamuoyunda duyarlılığın yükseltilmesine bağlıdır.

Bu çerçevede, ücretlerin vergi ve fon yüklerini azaltıcı yasal düzenlemeler geciktirilmeden gerçekleştirilmelidir.

Kaçak işçiliğin önlenmesi konusunda atılabilecek bazı adımlar şunlardır:

- SSK'nın işlemlerinin basitleştirilmesi, en azından bazı işverenlerin kaçak çalıştırma eğilimini zayıflatacaktır.

- İşçinin çalışma hayatına atılırken SSK'dan doğrudan bir sosyal güvenlik numarası ve kimliği alması, işe başlamadaki bürokratik işlemleri azaltacaktır. İşlemlerin yetersizliği durumunda verilen cezaların yüksekliği de tümüyle kaçak çalıştırmayı gündeme getirebilmektedir.

- Çıracılık ve kalfalık eğitiminde sosyal sigorta haklarına ilişkin ders konmalıdır. 3308 sayılı Yasa, kaçak çalıştırmayı önleyici önlemler gözönünde bulundurularak, yeniden düzenlenmelidir.

- Yabancı kaçak işçilerin çalıştırılmaları konusundaki kısıtlama ve yasaklamalar daha da sıkılaştırılmalı ve uygulanmalıdır.

- İnşaat sektöründe ölçüleme yerine geçecek ve önceden tespit olunacak baz prim ödeme gün sayısı getirilmelidir.

- Devletin denetim organları güçlendirilmeli, denetim personelinin gelirleri ve yetkileri artırılmalıdır.

- İş güvencesinin getirilmesi ve işsizlik sigortasının eksikliklerinin giderilmesi, işsizlikten bunalmış çaresiz işçilerin kaçak çalışmayı kabullenme eğilimini zayıflatacaktır. İş güvencesi olan işçi, kaçak çalıştırma taleplerine karşı direnebilecektir.

- Hükümet, kaçak işçilikle mücadelede sendikalarla yakın bir işbirliği gerçekleştirmelidir. Özellikle kaçak işçilerin belirlenmesinde ve Devletin yetkili birimlerinin bu konuda bilgilendirilmesinde, sendikalar ile yapılacak işbirliğinin büyük katkısı olacaktır.

- Genel olarak kayıt-dışı sektör kayıt altına alınmadan kaçak işçiliğin önlenmesi mümkün değildir. Kayıt-dışı işi önleyici düzenlemeler yapılmalıdır.

- Son yıllarda hızla yayılan “sahte kendi hesabına çalışma” ve özellikle de eve-iş-verme sistemi ve vahidi fiyat sistemi, istisna akdi olarak değerlendirilmekten çıkarılmalı, “hizmet akdi” olarak değerlendirilip yasaların koruyuculuğu altına alınmalıdır.

- Taşeronluk, fason üretim ve götürü iş kayıt altına alınmalı; Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 94 sayılı Sözleşmesi ve konuyla ilgili Bakanlar Kurulu kararının uygulanması sağlanmalıdır.

- Kamu inşaatlarını denetleyen mühendislerin ve sürveyanların kaçak işçileri bildirme yükümlülüğü ve bu konudaki görevlerin ihmal durumunda sorumluluğu getirilmelidir. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve özellikle de İnşaat Mühendisleri Odası, kaçak işçilikle mücadelede görev almalıdır.

Bu konularda kamuoyunun bilgilendirilmesi ve duyarlı hale getirilmesi de, gösterilen çabalardan sonuç alınmasını sağlayacaktır.

SONUÇ

Kaçak işçilik, işçi sınıfını çeşitli katmanlara bölmektedir. İşçi sınıfı içinde işkollarına, bölgelere, mesleklere, işyeri büyüklüklerine, işyerinin sahibine, bağlı bulunulan statüye, sendikalaşmaya ve diğer birçok başka etmene göre farklılıklar zaten vardır. Kaçak çalışma da işin içine girdiğinde, yeni bir katmanlaşma ortaya çıkmaktadır.

Ücret düzeyleri açısından bakıldığında, en altta, yabancı kaçak işçiler vardır. Onların üstünde yerli kaçak işçiler gelmektedir. Onların üstünde kayıt-içinde olmasına karşın sendika üyesi olmayan işçiler yer almaktadır. Onların üstünde memurlar ve sözleşmeli personel ve en üstte de sendikalı işçiler bulunmaktadır.

İşçi sınıfının bu katmanları arasında dayanışma son derece yetersizdir; birlikte davranma, birbirinin mücadelesine destek verme eğilimi henüz son derece zayıftır.

Kaçak çalışma işçi sınıfının tümüne zarar vermektedir ve sendikal örgütlenmenin önündeki en önemli engeldir.

Türkiye’de sendikaların daha da güçlenmesinin yolu, kaçak işçilikle etkili bir biçimde mücadeleden geçmektedir.